

קולות וחומרות בפסיקה לציבור

הרב שחר קיהן

1. פתיחה
2. אחדות או אחידות
3. חשיבותו של המרחב ההלכתי בעולם של קהילה
4. 'כוח דהיתרא' או 'מדרון חלקלק'
5. להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד
6. סיום – דרך פסיקת ההלכה לציבור

1. פתיחה

רב קהילה בעידן המודרני מתבקש לעסוק בתחומים רבים. אם בעבר התפקיד העיקרי והמרכזי היה בתחום פסיקת ההלכה ושיעורי תורה, בימינו הרב עוסק בנושאים שונים ומגוונים: הנהגת הקהילה, יצירת אווירה תורנית-ערכית בקהילה, התוויית דרך בעבודת ה', גישור בין חבריה, ייעוץ אישי, זוגי ומשפחתי, פעילויות מגוונות לגילאים השונים בתוך הקהילה. כל אלו הם רק חלק מתפקידו החדשים של הרב, אשר דורשים השקעה וחשיבה רבה.

יחד עם זאת, התפקיד המרכזי והעיקרי היה ונשאר פסיקת ההלכה. על ידי פסיקת ההלכה, מעבר ללימוד הפשוט כיצד לקיים מצוות נכון, יכול הרב לחשוף לציבור את כל עולמה העמוק והמוסרי של התורה ואת השקפתו של הרב על דרך עבודת ה' הראויה, זאת נוסף על דרשות ולימוד האמונה. בשל כך, צריך הרב לעמול רבות על אופן פסיקת ההלכה לקהילתו ולהבין את המורכבות הקיימת בה. אין מדובר על עצם ידיעת ההלכה מתוך ספרי הפסיקה השונים ויכולת ההכרעה הנקודתית, אלא על דרך הפסיקה לציבור מתוך מטרה לחברו לקיום התורה ומצוותיה.

2. אחדות או אחידות

המנעד ההלכתי הקיים בעולם ההלכה הוא דבר חשוב ומבורך. מאז ומעולם דנו חכמי ישראל בסוגיות הלכתיות וניסו להבין את הרצון האלוקי המשתקף מתוך

התורה. מחלוקות רבות התפתחו במהלך הדורות תוך הבאת ראיות לכאן ולכאן והכול בגדר 'אלה ואלה דברי אלוקים חיים', כפי המובא בגמרא במסכת חגיגה:²³⁰

בעלי אספות – אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין. שמא יאמר אדם: היאך אני למד תורה מעתה? תלמוד לומר: כולם נתנו מרועה אחד – א-ל אחד נתנן, פרנס אחד אמרן, מפי אדון כל המעשים ברוך הוא, דכתיב "וידבר א-להים את כל הדברים האלה".

כלומר, אמנם ישנן מחלוקות בהלכה, אך עלינו להבחין ולראות כיצד הן כולן ניתנו מאת הקב"ה, ולכל אחד יש בית אב לסמוך עליו מתוך דברי התורה.

חכמי ישראל במהלך הדורות דנו רבות אם יש ברכה בריבוי הדעות או שמא המטרה להגיע להכרעה ולאמירה אחת ברורה. האם ריבוי הדעות גורם לפילוג ולקרע בעולם היהודי או שמא מפרה ומרבה את השיח ההלכתי ופותח חלונות נוספים להתבוננות על הדברים?

הרמב"ם בהקדמה למשנה מסביר שהמחלוקות נבעו מהתמעטות הלימוד והיחלשות ידיעת דרכי הדין:

אבל אמרם משרבו תלמיד שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל, ענין דבר זה ברור מאד, כי שני אנשים שהם שווים בהבנה ובעיין ובידיעת הכללים שלמדים מהם לא תהיה ביניהם מחלוקת במה שלומדים באחת המדות בשום פנים, ואם תהיה תהיה מועטת, כמו שלא מצאנו מחלוקת בין שמאי והלל אלא בהלכות אחדות, לפי שדרכי למודם בכל מה שהיו לומדים אותו באחת המדות היו קרובים זה לזה, וגם הכללים הנכונים שהיו אצל זה היו אצל השני. וכאשר נתמעט למוד תלמידיהם ונחלשו אצלם דרכי הדין בהשוואה לשמאי והלל רבותיהם נפלה מחלוקת ביניהם בשעת המשא ומתן בהרבה ענינים, לפי שכל אחד מהם דן לפי כח שכלו ולפי הכללים הידועים לו. ואין להאשים בכך, כי לא נוכל אנחנו להכריח שני בני אדם המתוכחים שיתוכחו לפי שכלם של יהושע ופינחס, וגם אין אנחנו רשאים לפקפק במה שנחלקו בו מפני שאינם כשמאי והלל או למעלה מהם, כי לא חייב אותנו בכך ה' יתעלה. אלא חייב אותנו לשמוע

מן החכמים חכמי איזה דור שיהיה, כמו שאמר או אל השופט אשר יהיה בימים ההם ודרשת. ועל אופן זה נפלה מחלוקת, לא שטעו בקבלתם וקבלת האחד אמת והשני בטלה.

מדברי הרמב"ם משמע שהמחלוקות הן דבר אנושי שאירע עקב התמעטות בהבנת דברי התורה.

לעומתו, הראי"ה קוק²³¹ מסביר שדווקא ההשגחה העליונה היא המהווה את שורשן של המחלוקות כולן:

מתוך היחס הסובייקטיבי הננו מוצאים סתירות במערכות הרוחניות השונות, וכל שטה גדולה היא מחברתה, והפנים המאגדים שמתגלים בכל הופעה רוחנית ביחס לחברותיה, מעידים הם על חלוקה. אבל כשאנו מתנשאים לחזון אובייקטיבי, הננו מוצאים את הסיפוק של נטיית האחדות וחפץ השלום שבנו, והננו משערים שאין בעצמותם של דברים פרודים וחלוקים, ניגודים ודיסהרמוניות, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, כי בדבר ד' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם, וכל ההויה הגשמית והרוחנית לכל צדדיה בכללותה הלא דבר ד' היא. עבודת המחשבה היא עדי עד, להראות את אותם הדרכים שגם ההרגשה הסובייקטיבית שלנו, מבלי צאת מגדרה, תוכל להשיג את התוכן המאחד והמשלים את כל.

על פי הראי"ה, במבט סובייקטיבי נראה שיש מחלוקות בעולם, אך ממבט אלוקי-אובייקטיבי אנו רואים דווקא כיצד המחלוקות גורמות לריבוי האחדות בעולם.

רעיון זה מרחיב הראי"ה בפירושו על הסידור ב'עולת ראייה':²³²

יש טועים שחושבים שהשלום העולמי לא יבנה כי אם על ידי צביון אחד בדעות ותכונות, ואם כן כשרואים תלמידי חכמים חוקרים בחכמה ודעת תורה, ועל ידי המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמיתי אי אפשר שיבוא לעולם כי אם דוקא על ידי הערך של ריבוי השלום. הריבוי של השלום הוא, שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל אחד לפי ערכו, מקומו ועניינו. ואדרבה, גם העניינים הנראים

²³¹ שמונה קבצים א, תצח.

²³² חלק א עמ' של-שלא.

כמיותרים או כסותרים, יראו כשמתגלה אמתת החכמה לכל צדדיה, שרק על ידי קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים וכל הדעות הנראות שונות ... דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק.

מדבריו משמע שעניין המחלוקות הוא אידיאל אלוקי ולא מצב נתון על פי ערך האדם והתמעטות ההבנה. ניתן אף להרחיב זאת ולומר שעל אף השאיפה הגדולה להגיע להכרעה הלכתית אחת על פי הסנהדרין ובתי הדין כנגד זקן ממרה ו'אחרי רבים להטות' כנגד דעת יחיד – לאורך הדורות נוצרה הפריה חשובה מאוד מריבוי הדעות והמחלוקות, ואף השתכללות והתפתחות של ההלכה תוך מתן דגש על מבטים שונים וזוויות שונות.

3. חשיבותו של המרחב ההלכתי בעולם של קהילה

נוסף על הנאמר לעיל, במציאות של קהילה ישנה חשיבות נוספת למרחב הקיים בעולם ההלכה. בחיי קהילה ישנן מציאויות שונות הדורשות מבט רחב יותר על ההלכה. הקהילה העירונית הקלסית בנויה ברובה מציבור מגוון בעל דעות שונות, השקפות שונות ואף יראת שמים ברמות שונות. דבר זה מחייב מאמץ רב מצד רב הקהילה. מחד גיסא, על הרב לרומם את הקהילה ולהציב לה רף של התעלות בעבודת ה'. מאידך גיסא, על הרב להתאים את ההלכה אל מקומם הרוחני של בני קהילתו, אחרת תהיה זו כגזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה ולא תצא מזה כל תועלת.

לשם כך, המנעד ההלכתי הרחב יכול לסייע לרב להתאים את ההלכה, על פי כללי ההלכה ובלי להקל מעבר למידה, לבני קהילתו.

יש לציין שדבר זה דורש זהירות רבה ובחינה מדוקדקת של הצדדים השונים ולעיתים אף התייעצות עם גורמים שונים בתוך הקהילה ומחוצה לה. התייעצות יכולה להיות עם מגוון רחב של אנשים: ועד הקהילה, זקני הקהילה המכירים את הלך הרוח הקהילתי, זקני הדור בעלי ראייה רחבה וניסיון רב שנים בהנהגת ציבור, רבנים עמיתים שחוו מקרים דומים, פסיכולוגים, יועצים ואנשי מקצוע שונים בהתאם לנושא הנידון.

4. 'כוח דהיתרא' או 'מדרון חלקלק'

לאחר התייעצות עם רבנים ואנשי מקצוע, בסופו של דבר ההכרעה ההלכתית והשלכותיה מוטלות על כתפי הרב. על הרב לשקול את מרב השיקולים ולהגיע

להכרעה הלכתית התואמת את מציאות הקהילה לקולא או לחומרא, ובלבד שתהיה ממוקמת בתוך המרחב ההלכתי.

יש מהפוסקים שבאופן שיטתי נוקטים גישה מקילה בהלכה, מצד 'כוח דהיתרא עדיף', ויש פוסקים החוששים מ'מדרון חלקלק'. לדבר זה כמה שיקולים, חלקם שיקולים נקודתיים הקשורים ליכולותיו של הציבור, וחלקם שיקולים אידיאולוגיים עקרוניים.

הרב עובדיה יוסף זצ"ל סובר באופן גורף כמעט כי יש לפסוק במקרים רבים לקולא משום 'כוח דהיתרא עדיף'. הכרעתו לקולא נבעה הן מעיון מעמיק בפוסקים הראשונים והאחרונים הן מהחשש שחומרא במקום אחד תביא לידי קולא במקום אחר. כך כתב בשו"ת יביע אומר בסוגיית מוקצה:²³³

ובאמת שריבוי החומרות גורם להקל בגופי תורה, וכמו שכתבו רבותינו האחרונים. וכיו"ב כתב הכרתי ופלתי (סימן קצה ס"א) אל תוסיפו פן תגרעו חס ושלום.

לעומת זאת, הרא"ה קוק זצ"ל מתאר בסוגיית היתר שמן שומשומין בפסח את חשיבות הנטייה לקולא דווקא מתוך פנימיות התורה:²³⁴

ועיקר הנטייה לחומרות יתירות, במה שיש דרך סלולה ע"פ דרכי התורה להקל אין זה מילתא דחסידותא כלל וכבר גנה ענין זה קדוש ד' הרח"ו ז"ל בהקדמתו לספר עץ – חיים, ודייק, שזוהי מדה של המתרחקים מפנימיות התורה רחמנא לצלן מהאי דעתא, וזה לשונו הקדוש: וכנגד כת חכמי הפשט, אותם אשר הם מואסים לעסוק בחכמת האמת הנקרא עץ חיים לחיי עולם, ועוסקים בסיפורים הפשטיים בפשוטן בלבד, ואומרים שאין בתורה אלא הפשט בלבד ח"ו, אשר היא נקרא עץ הדעת טוב ורע, עליהם אמרו: חכמים הם להרע ולהטיב לא ידעו, כי בסיבת היותם מואסים בעץ חיים אין הקב"ה עוזר אותם והם שוגים (או שונים) בפרטי עץ הדעת טוב ורע ומהפכים אותו לרע ומטמאים את הטהור ואוסרים את המותר ופוסלים את הכשר עכ"ל. הרי דייק בשלשה האופנים של טהור מותר כשר והפכם הוא: טמא אסור פסול, שזו היא תקלה מה שנוטים יותר מדאי להחמיר ולאסור.

²³³ חלק ז אורח חיים סימן לח.

²³⁴ שו"ת אורח משפט, אורח חיים סימן קיב.

על פי הרב זצ"ל, כחלק מחשיפת רזי התורה בדורנו יש לחשוף גם את פנימיות ההלכה שלא לאסור את המותר. הרב מוסיף שם ומבאר שזהו גם ממש חלק מתכונתו של דור הגאולה:

שאני יודע ברור תכונת בני דורנו, שדוקא ע"י מה שיראו, שכל מה שיש להתיר ע"פ עומק הדין מתירין אנחנו, ישכילו לדעת, שמה שאין אנו מתירין הוא מפני אמתת דין תורה, וימצאו רבים הדבקים בתורה שישמעו לקול מורים בעז"ה, מה שא"כ כשיתגלה הדבר, שישנם דברים כאלה, שמצד שורת ההלכה ראויים הם להיתר ורבנים לא חשו על טרחם וצערם של ישראל, והניחו את הדברים באיסורם, יוצא מזה ח"ו חילול ה' גדול מאד, עד שמתרבים המתפרצים לומר על כמה גופי תורה, שאם הרבנים רוצים היו יכולים להתיר, וע"י זה יוצא משפט מעוקל.

בדברים אלו, מדגיש הרב שיש לבאר את אמיתת ההלכה ולא ללכת לחומרא במקום שבו שורת ההלכה היא להיתר, כיוון שדבר זה יגרום לחוסר אמון אל מול הרב המחמיר בפרט ואל מול מוסד הרבנות בכלל.

נוסף על דברים אלו, מבאר הרב את דרך הפסיקה של רבותיו:²³⁵

ובאמת דרכן של רבותי הגאונים הצדיקים שזכייתי לשמשם, זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל, היה שלא להיות נוטים להחמיר בכל מה שיש מקום להקל, ביחוד בדברים שאין היסוד חזק על זה בדברי רז"ל בתלמודים. שדי לנו מה שלא נזוז ח"ו ממה שהונהגנו על פי מנהגי רבותינו הפוסקים, אבל בפרטים שיש לדון לכאן ולכאן ודאי הנוטה להקל להיות חכם להיטיב הרי זה משובח, ובלבד שיהיו דבריו מיוסדים על פי עומק ההלכה וסברא ישרה. וב"ה הוראתנו זאת כולהו איתנהו לטיבותא כאן, ויהא רעוא דיהויין כל שמעתין מחוורן וברירן כשמעתתא דא, דלית ביה ספיקא כלל ב"ה.

הרב מדגיש ומבאר בדבריו שאין מדובר על חיפוש הקלות בדין בכל עניין ועניין, אלא שכאשר מונחת סוגיה לפתחו של הרב, עליו לברר היטב את הצדדים לכאן ולכאן, לבדוק את מקור האיסור, את עומק ההלכה ולפסוק על פי הסברה הישרה.

לעומת פוסקים אלו, יש פוסקים החוששים מ'מדרון חלקלק'. סברתם היא שאם יתיר הרב דבר אחד, ייתכן שהציבור ייקח את דבריו של הרב כמה צעדים מעבר לכך וגדר ההלכה תיפרץ לגמרי. חשש זה מובא כבר בגזירות חכמים, כדברי הרמב"ם:²³⁶

הדינים שקבעום הנביאים והחכמים שבכל דור ודור על דרך הגדר והסייג לתורה.

חלק מגזירות חכמים נובעות מחשש מידיי שמא יעברו על איסורי תורה, ועל כן חכמים גזרו, וחלק מהגזירות נגזרו מתוך סכנת הדרדרות במדרון החלקלק. יחד עם זאת, חכמים מנעו עצמם מגזירות מרחיקות לכת שאין הציבור יכול לעמוד בהן,²³⁷ וכן קבעו שאין גוזרים גזירה על גבי גזירה קיימת.²³⁸

על סוגיה זו נכתב רבות. אנו רק נסכם ונאמר שחכמים דנו בכל סוגיה וסוגיה והכריעו על פי הדין והמציאות המונחת לפניהם. פעמים מצאו לנכון לגזור גזירות על הציבור (יש מקומות שאף גזרו גזירה לגזירה), ופעמים החליטו שאין רוב ציבור יכול לעמוד בגזירה ולא גזרו מעבר לדין תורה, ואכמ"ל.

5. להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד

כאשר גזר הקב"ה על משה רבינו לא להיכנס לארץ ישראל, התפלל משה וביקש מה' שיבחר מנהיג לעם ישראל 'איש על העדה':²³⁹

וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה אֶל ה' לֵאמֹר. יִפְקֹד ה' אֶ-לֹהֵי הַרוּחַת לְכָל בֶּשֶׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה. אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֶיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֶיהֶם וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יְבִיאֵם וְלֹא תִהְיֶה עֵדֶת ה' כְּצֵאֵן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֵעָה.

הקב"ה נענה למשה:²⁴⁰

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לָךְ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נּוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסִמְכֶתָּ אֹת יָדָךְ עָלָיו.

²³⁶ הקדמת הרמב"ם למשנה

²³⁷ עבודה זרה לו ע"א: "אין גוזרים גזרה על הציבור אלא אם כן רוב הציבור יכול לעמוד בה".

²³⁸ יבמות קט ע"א: "היא גופה גזירה ואנן ניקום ונגזור גזירה לגזירה".

²³⁹ במדבר כז, טו-יז.

²⁴⁰ שם יח.

רש"י מבאר על פי ה'ספרי':

אשר רוח בו – כאשר שאלת, שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד.

התנאי החשוב ביותר למנהיגות הוא היכולת לנהוג בסבלנות ובאורך רוח כלפי כל אדם, להבין ולראות את כל המכלול של בני עדתו. הדבר נכון בכל סוגי המנהיגות וקל וחומר במנהיגות הרבנית.

על רב הקהילה לראות את ההשלכות של פסיקותיו ומעשיו על כל בני קהילתו ולבדוק היטב כיצד לפסוק, מתי ואיך, כדי שפסיקותיו תהיינה תואמות לרוחם של כל הפרטים שהם חלק מכלל הציבור.

6. סיכום – דרך פסיקת ההלכה לציבור

סוגיית פסיקת ההלכה לציבור היא סוגיה מורכבת אשר נכתב עליה רבות. מתוך הדברים שנכתבו לעיל, ננסה לראות כיצד נכון לנו לפסוק הלכה לקהילה בפרט ולציבור בכלל. יש הנוטים להקל בפסיקה באופן שיטתי כדי לחבר את הציבור אל ההלכה ולהאהיב אותה עליהם, ויש הנוטים להחמיר כדי לחזק ולעגן את שמירת המצוות. נראה שיש מקום גם לזה וגם לזה בהתאם למרחב ההלכתי ולמציאות בשטח. כדי לדעת ולדייק את דרך הפסיקה הנכונה על פי המציאות בשטח בכל סוגיה העומדת לפתחו של רב הקהילה, עליו, לעניות דעתי, לברר ולשאול את עצמו כמה שאלות מנחות:

1. האם הסוגיה עוסקת בענייני דאורייתא או דרבנן?
2. מה הן השיטות העיקריות בראשונים?
3. כיצד פסקו האחרונים בסוגיה?
4. מה הם הצדדים השונים הקיימים בשאלה זו?
5. מי ייפגע בהכרעה לכאן או לכאן?
6. האם פסיקה מחמירה מתאימה למציאות של בני הקהילה או שמא יש חשש שזה בגדר גזירה שאין רוב ציבור יכול לעמוד בה?
7. האם פסיקה מקילה תוביל ל'מדרון חלקלק' ולהביא לירידת ערכה של ההלכה בעיני הציבור, או שמא תגרום לקיומה ובכך לחיבור חזק יותר לעולם ההלכה?

8. האם ההכרעה תגדיל את יראת השמים ואהבת התורה של אנשי הקהילה, או חלילה תמעט?

בעזרת שאלות אלו, עם בירור מעמיק ותפילה לבורא עולם, יוכל רב הקהילה בסייעתא דשמיא לכוון את פסיקתו לאמת האלוקית המתפרטת ויורדת בהתאמה למציאות החיים הנוכחית, למצב המיוחד ולמקום המסוים שבו נמצאים הרב ובני קהילתו.